

Termin „**teozofia**” najczęściej używany jest w naukach religioznawczych i studiach nad ezoteryzmem w dwóch znaczeniach. Pierwszym z nich jest teozofia jako koncepcja filozoficzno-religijna uznająca możliwość uzyskania wiedzy o świecie nadprzyrodzonym – najczęściej na drodze wglądu mistycznego. W drugim znaczeniu terminu teozofia używa się do określenia idei i praktyk **Towarzystwa Teozoficznego**, organizacji założonej w Nowym Jorku w **1875** r. przez grupę kilkunastu osób zrzeszonych wokół **Heleny Pietrowny Bławatskiej**. Projekt odnosi się do drugiego z nich. Teozofia w tym sensie jest zjawiskiem niezwykle interesującym z perspektywy badań naukowych: synkretyzmem religijnym, modą kulturową o dużym oddziaływaniu, nurtem inspirującym artystów, naukowców i osoby poszukujące nowej duchowości.

Towarzystwo Teozoficzne, które istnieje do tej pory, i którego główna siedziba mieści się w miejscowości Adyar (prowincja Chennai) w Indiach, w ostatnich dekadach wieku XIX i pierwszych XX rozwijało się bardzo dynamicznie. Teozofia, która głosiła **ukrytą, ezoteryczną warstwę obecną we wszystkich religiach**, wywołała zainteresowanie ludzi Zachodu wschodnimi systemami filozoficzno-religijnymi, a także rodzimymi tradycjami ezoterycznymi. Był to prąd myślowy o bardzo silnym oddziaływaniu na kulturę, sztukę, przekonania religijne, a także problemy społeczne. Organizacja ta w II połowie XX wieku zainspirowała rozwój **New Age**. Były z nią także związane m.in. masońskie loże mieszane jak *Le Droit Humain* czy organizacje *strictes* religijne jak **Kościół Liberalno-Katolicki**. Idee teozoficzne sprowadzone do Polski przez artystów i absorbowane przez elity intelektualne, stosunkowo szybko stały się także przedmiotem zainteresowania szerszego grona odbiorców.

Projekt **Teozoficzna myśl polska a idee światowego Towarzystwa Teozoficznego w latach 1905-1939** analizuje recepcję teozofii w Polsce w okresie jej najbardziej dynamicznego rozwoju. Obejmuje on opracowanie form instytucjonalnych, jakie przyjęły organizacje teozoficzne i około-teozoficzne, ich działalność i specyfikę. Z jednej strony opisuje zatem funkcjonowanie **instytucji** zrekonstruowanych na podstawie badań nad niepublikowanymi materiałami archiwalnymi, czasopismami i literaturą tego okresu, z drugiej – analizuje **idee** im przyświecające, które możemy odnaleźć publikacjach nie tylko skierowanych do odbiorców zainteresowanych ezoteryzmem, ale też np. literatury tym nurtem inspirowanej. Te koncepcje zwierają często interesujące przekonania filozoficzne; ich pogłębiona studium uzupełnia perspektywę badań, na co wskazuje podtytuł pracy – **Krytyczna analiza wybranych wątków filozoficznych**.

Przekonania stanowiące rdzeń światopoglądu teozoficznego zaprezentowane zostaną na podstawie literatury (głównie zagranicznych tekstów źródłowych), pozwalającej na charakterystykę najważniejszych kategorii zainteresowań nurtu. Zostawione z nimi zostaną teksty polskie poruszające tę samą lub podobną tematykę. Kulturowe adaptacje teozofii w różnych krajach odbiegały od siebie; w Polsce recepcja idei była bardzo zróżnicowana, a jej interpretacje kreatywne.

Prowadzona badania mają bardzo duże znaczenie dla współczesnej humanistyki, ponieważ: (1) **opierają się na materiale źródłowym**, który nie był do tej pory publikowany. (2) Istnieje **niewielka ilość opracowań** na temat teozofii w Polsce, co pociąga (3) **brak informacji** o polskiej teozofii **za granicami kraju**. (4) Temat ten jest ważny dla zrozumienia niektórych **mechanizmów kulturowych, społecznych i religijnych w I poł. XX wieku**. (5) Nurt ten wytworzył także pewną **specyfikę związaną z polskim gruntem ideowym i ówczesną sytuacją historyczną**, a także szereg określonych (6) **przekonań filozoficznych**. Zbadanie tej specyfiki jest ważnym zadaniem dla badań polskiej historii intelektualnej. Wśród teozofów można znaleźć wiele znanych nazwisk, m.in. literatów (np. Tadeusz Miciński, Maria Rodziewiczówna, Eliza Orzeszkowa, Halina Krzemieniecka), malarzy (Kazimierz Stabrowski, Stanisław Szczepański), pedagogów (Janusz Korczak), tłumaczy, dziennikarzy, działaczy społecznych (Wanda Dynowska, Karol Chobot, Andrzej Kajfosz, Jadwiga Marcinowska), czy znanych postaci polityki (gen. Michał Tokarzewski-Karaszewicz).

Głównymi celami pracy będą więc: rekonstrukcja działalności Towarzystwa Teozoficznego w Polsce i związanych z nim organizacji na podstawie materiałów archiwalnych (I pokolenie polskich teozofów: koło teozoficzne Kazimierza Stabrowskiego, loża Alba, Warszawskie Towarzystwo Teozoficzne; Towarzystwo Teozoficzne na Śląsku Cieszyńskim z siedzibą w Nydku; Polskie Towarzystwo Teozoficzne, teozoficzne grupy tematyczne, m.in. Grupa Amarantowa; Zakon Braci Służebników, Teozoficzny Związek Służenia Polsce, Liberalny Kościół Katolicki, loże mieszane *Le Droit Humain*, Związek Jutrzenki, Zakon Gwiazdy na Wschodzie, relacje z grupami antropozoficznymi i inne), określenie głównych idei i tendencji, które pojawiają się w materiałach inspirowanych doktrynami teozoficznymi (m.in. specyficzna wizja konstytucji bytowej człowieka, wybrane zagadnienia epistemologiczne i etyczne, wizje życia po śmierci i reinkarnacji, karma narodów a polski teozoficzny „nowy patriotyzm”, specjalna rola polskiego Towarzystwa w organizacji ogólnoświatowej – Polska Kszatrija narodów itp.), a także badanie porównawcze polskiej teozofii i teozofii na świecie. Każdemu z nich przyporządkowany jest szereg celów szczegółowych.

Zbiornicze, systematyczne opracowanie tej tematyki ukaże z nieco innej perspektywy twórczość znanych postaci i uzupełni **historię intelektualną i badania nad rozwojem idei**, rzucając samym nowe światło na kulturę polską w pierwszych dekadach XX wieku. Efektem końcowym projektu ma być przygotowanie monografii poświęconej Towarzystwu Teozoficznemu w Polsce.